

Јелена ЛАЛАТОВИЋ

Институт за књижевност и уметност у Београду

ОД КРИТИКЕ КА ТЕОРИЈИ: ОМЛАДИНА И ОМЛАДИНСКА ПЕРИОДИКА (1937–1968)

Фокусирајући се на жанр књижевне критике, те на жанр полемике о култури и књижевности, у овом раду анализирају се, првенствено на примеру листа *Студент*, критичке традиције присутне у омладинској периодици у периоду од 1937. до 1968. године. Анализирају се и упоређују дискурзивне стратегије пре и после Другог светског рата, којима се успостављају везе између статуса књижевне критике у омладинској штампи и културне политике омладинског покрета, као свеобухватног друштвеног и културног програма. Кључни концепти који се користе у интерпретацији улоге жанрова књижевне критике и полемике у развоју омладинске периодике јесу модернизација, авангардизам и антифашизам. Стога овај рад има два циља. Први је да прикаже како су трансформације омладинских организација и њихових културних политика утицале на развој жанрова књижевне критике и полемике у омладинским гласилима. Други је пак да испита може ли се на основу жанровских карактеристика омладинске периодике, интерпретираних кроз призму међузависности процеса модернизације, омладинског авангардизма и антифашистичког наслеђа, раздобље од 1937. до 1968. године идентификовати као самосвојна етапа у историји омладинске штампе.

Кључне речи: *Студент*, авангардизам, антифашизам, омладина, омладинска периодика, студентски протести 1968, аутономија универзитета

Да *Студент*, као најдуготрајнији српски и југословенски студентски и омладински лист, заслужује да се проучава као део историје српске књижевне периодике, јасно је већ и на основу тога што је за све време излажења, од оснивања 1937. године, овај лист неговао систематичан приступ књижевности и књижевној критици.¹ Његови оснивачи – Иво Л. Рибар, Пуниша Перовић, Милутин Поповић, Мирко Давичо, Милован Матић Луле – нису једини који су учествовали у раду редакције. Према сећањима одговорног уредника предратног *Студента* Богдана Пешића, објављеним у зборнику *Црвени универзитет*, који су приредили Милица Дамјановић, Милош Јефтић и Милан Вукос, „остали чланови редакције, поред уредника, били су

¹ Текст је саставни део рада на докторској дисертацији радног наслова *Жанрови књижевне критике и полемике у омладинској и студентској периодици: критичка јавност на Београдском универзитету од 1937. до 1968. године*.

Јурица Рибар, Сава Драгојевић (погинуо за време рата), администратор Ратко Поповић (стрелан на Бањици)². „Највећи број није данас у животу – Војо Деретић, Бајо Секулић, Јурица Рибар, Слободан Тузлић – Бутум, Слободан Принцип“, закључује Пешић (Pešić 1966: 276).

Студент, студентски покрет и питање аутономије универзитета

Из чињенице да се ниједно од ових имена, ни оснивача ни чланова редакције не појављује међу именима делегата редакције *Студента* у записницима² с редовних састанака Акционог одбора стручних студентских удружења на Београдском универзитету (АОССУ) може се закључити да се заиста радило о једном облику колективног уредничког рада. Иво Рибар писао је уводнике (Petričević 1986, Поповић 1989), редакција је уређивала остале прилоге, а разни сарадници били су делегирани да учествују на састанцима на којима су се размењивале информације о јавном раду студентског покрета. На овим састанцима такође се, под засебном тачком дневног реда, дискутовало и о објављеним чланцима и уредничкој политици листа. Овакав организациони поредак недвосмислено упућује на то да се *Студент* развијао из органске везе са студентским покретом.

Прилози повезани с књижевношћу нису никада насумично објављивани, нити је њихова примарна функција била да забаве публику. Напротив, функција ових прилога била је да нагласе одређене тезе или вредности које је редакција заступала. *Студентов* поднаслов из времена пре Другог светског рата – „лист београдских студената“ – није, дакле, био генеричког карактера. Редакција листа заправо је имала задатак да информира „студентство“ о свим аспектима универзитетског живота, као и да пласира културни и политички програм Акционог одбора стручних студентских удружења на Београдском универзитету.

Тако су у *Студенту* најпре објављивани преводи радова књижевника и књижевника који су својом личношћу и делом симболизовали подршку антифашистичким снагама у Шпанском грађанском рату – попут шпанске списатељице Розе Шасел, чија песма „Лина Одена“ говори о историјској личности, утицајној младој функционерки комунистичке омладине, која, одсечена од своје јединице, извршава самоубиство како не би допала у руке непријатељу (*Студент*, 6/1937: 4). Затим, ту су и радови Федерика Гарсије Лорке, Антонија Мачада и Жана Касуа.

Што се домаће књижевности тиче, у *Студенту* су у међуратном раздобљу најчешће објављиване кратке приче или прозни жанрови на граници публицистике и фикције, који тематизују тежак материјални положај већине студената у Краљевини Југославији – сиромаштво, глад, туберкулозу као једну од најчешћих болести младих људи. Тако је објављен и један од првих прозних радова романописца Михаила Лалића – приповетка „Владимир Стиповић кашљуца“. Ова приповетка истовремено функционише и као критика паралитературе, чиме се посредно исказује и књижевна политика *Студента*. Протагониста Владимир Стиповић покушава да

² Записници АОССУ у периоду од 1936. до 1941. АЈ, НСП – 720, К2 – К4, 428 ^{а1} - 5

преживи продајући своје приповетке, те остаје у безнадежном положају када уредник одбија да објави његову причу, нудећи му следеће објашњење:

Ова ваша прича о пљачкању не може бити штампана, иако је добро написана, ево зашто: наш подлистак је ту за забаву најобичнијих грађана... Они не траже литературу, они траже фељтон, што је разлика. Фељтон се пише плитко, бледо, површне занимљивости, без задубљивања у друштвене, породичне, психолошке проблеме (2/1937: 8).

Из свега реченог, јасно је, дакле, да је префериран модел књижевног стваралаштва у предратном *Студенту* тзв. социјална литература – оживљавање реалистичких поступака којима се пледира за револуционарне промене у друштву.

У чланку „За једну *Историју књижевне периодике*“ Ђорђевић Вуковић, теоретичар књижевности и уредник *Студента* у политички најконтроверзнијем периоду – непосредно пре, после и током студентских демонстрација и штрајка професора Филозофског факултета у Београду у периоду од 3. до 9. јуна 1968. године – историју српске књижевне периодике дели на следећи начин. Период од 1918. до 1930. године означава као прво раздобље модернизма. Период од 1930. до 1948. одређен је покретањем часописа *Стожер* и надреалистичког алманаха *Надреализам данас и овде*, с једне, и „полемикама на друштвеној и политичкој међународној левици, са прекретничком годином 1948“, с друге стране. Затим следи друго раздобље модернизма, од 1950. до 1960. године, где централни значај има часопис *Дело*, док период од 1960. до 1968. године Ђорђевић Вуковић именује као „доба у знаку обнове за књижевну традицију“, што значи афирмацију идеје семантичке аутономије текста (Вуковић 1983: 355).

Када се анализира књижевна критика објављивана у *Студенту* током 1968. године, она се најједноставније може описати као структуралистичка у приступу. Било да се ради о приказу домаћег романа, на пример, када Марко Недић пише о *Последњем брду* (1967) Михаила Лалића (13/1968: 11), или страног фикцији, када Гвозден Ерор у тексту „Између интелекта и емоција“ (11/1968: 6) пише о роману *Хериог* (*Herzog*, Saul Bellow), књижевном делу приступа се поглавито из угла лингвистичко-стилистичке анализе и теорије приповедања. Штавише, Александар Илић, пишући о књизи Тода Чолака *Портрети из новије хрватске књижевности*, чији је став исказан већ у наслову „Књига заблуда“, бескомпромисно критикује „теорију одраза“, односно друштвено-историјску контекстуализацију као примарну за тумачење и вредновање књижевног текста (9/1968: 6).

Овде треба напоменути да се од друге половине шездесетих година прошлог века књижевна критика на страницама *Студента* јасно диференцира у односу на теоријске радове, а да ове групе текстова, заједно с оригиналним поетским и прозним радовима углавном неафирмисаних аутора, као културна рубрика, чине, заједно с информативним садржајем и хумором (вицеви, сатира, карикатура), осовину програмске концепције студентских гласила, која је установљена још од прве редовне Конференције за штампу у организацији редакције *Студента*, одржане у марту 1957. године. *Студент* је током 1968. године најчешће објављивао поезију још увек

неафирмисаних песника, попут Предрага Чудића, Ибрахима Хаџића, Милана Миличића, те прозу Мирослава Јосића Вишњића, Видосава Стевановића, Милисави Савића и Митка Манџукова. Изузетак је последњи редован број пре летње паузе (јер студентска штампа није излазила током лета), где је, с поднасловом „Успон српске поезије“, објављена „Вучја земља“ Васка Попе, и то на насловној страни, а не на средњим страницама иначе резервисаним за књижевност (*Student*, 16, 17/1968: 1). У једанаестом броју исте године, такође на првој страни, објављене су – поводом тога што је Попа награђен Државном аустријском наградом за поезију – и песме „Последње уже“, „Звездозначева смрт“ и „Мудар троугао“. Даље, важан је и податак да, према извештајима која су студентска гласила при универзитетским центрима – *Студент* (Београд), *Студентски лист* (Загреб), *Наши дани* (Сарајево), *Tribuna*, *Katedra* (Љубљана, Марибор), *Index* (Нови Сад) – подносила Информативно-пропагандном центру при Савезу студената Југославије, уметнички прилози (књижевни и ликовни) чине трећину њиховог укупног садржаја.³

Када се упореди политика књижевности *Студента* из 1937. и 1968. као граничних година, године покретања *Студента* и године у којој ће опозициони садржаји и уредничка политика галванизовати процес познат као „Случај *Студент*“, који кулминира распуштањем редакције помоћу „дуготрајне кампање која му је приписивала тероризам“ (Мољковић 2008: 212), може се извући неколико закључака. Ипак, истицање паралела могуће је само уз уважавање чињенице да су контексти Краљевине Југославије, у којој *Студент* излази полулегално, а 1940. престаје да излази под притиском цензуре, и социјалистичке републике Југославије, где *Студент*, неколико месеци пре јунских демонстрација одликован Орденом братства и јединства по указу Јосипа Броза Тита (*Student*, 13/1968: 1), излази у издању Савеза студената Југославије, практично неупоредиви. То се посебно односи на стратешку улогу *Студентовог* критичког и опозиционог карактера у оквиру студентског покрета у Краљевини Југославији и у СФРЈ. Не мање важно, структура омладинских организација се у те три деценије драматично изменила.

Најпре, *омладина* у међуратном периоду представља *авангарду* антифашистичког покрета на универзитетима, тј. *авангарду напредног студентског покрета*. Превазилажење организационог модела марксистичког кружока јесте важно место његове саморефлексије. У чланку програмског карактера под насловом „Новим студентима“ каже се следеће: „Од привилегисаног, издвојеног дела омладине студенти су постали поново, по своме положају и интересима, њен саставни део: од малих студентских група које су схватале своје задатке и развијале њима сходну активност, настали су данас велики студентски покрети, који обухватају масе студената у напорима за остварење њихових права, права читаве омладине и народа“ (*Студент*, 7/1937: 6). Дакле, помало парадоксално, *авангардни* карактер ове омладине, схваћен као способност предвођења једног широког антифашистичког покрета, изражава се у способности омасовљавања студентског покрета, те у превазилажењу ускогрудости и ограничених домета *скојевске* политике из периода пре

³ АЈ – ССЈ – 145 – 66 – 275, 276, 277.

формирања Акционог одбора стручних студентских удружења на Београдском универзитету (1934).

Студентски покрет из 1968. године представља пак артикулацију незадовољства *авангарде* „најамне интелигенције“, како је то у тексту „Улога интелигенције и неке претпоставке реформе универзитета“ формулисао уредник *Praxisa* Руди Супек (Supек 1969: 560–581). За Супека, ова формулација начин је да се одговори на питање због чега су универзитети, „као најзначајнији центри одгоја модерног грађанина“, широм света такође постали предмет критике и протеста. Даље, у периоду од 1937. до 1968. студентске организације прошле су кроз низ трансформација. АОССУ је фигурирао као једно од језгара Уједињеног савеза антифашистичке омладине Југославије (УСаОЈ). Припајањем СКОЈ-а и УСаОЈ-а 1948. године настаје кровна савезна организација Народна омладина Југославије. Ова организација ће 1963. променити назив у Савез омладине Југославије, чији је део и Савез студената Југославије (ССЈ). Ипак, успостављање паралеле између граничних година у историји *Студента* утемељено је у томе што је уредничка политика када је реч о књижевности увек пратила начело *програматичности*, што је историјска карактеристика левичарске штампе у погледу разумевања улоге књижевности у револуционарној теорији и пропаганди, која се не може свести на пуку поучност (Андоновска 2019: 24). Институционализација омладинских организација, те велика формална моћ⁴ која је приписивана *омладини*, без упоришта у реалним активистичким донетима, довели су до потпуне пацификације покрета. Отуда не чуди што је на насловној страни у првом ванредном издању *Студента* од 4. јуна 1968. најављено поновно стварање студентског покрета.

Заговарање семантичке аутономије текста у датом историјском тренутку, када се критичка јавност на Београдском универзитету гласно изјашњава против стаљинизма у култури и друштву, захтевајући слободу од „идеолошких скаски“, је сте битна ставка у борби за слободу изражавања. У расправи о проблемима културног живота СР Србије, као једне од тема на полемичком репертоару *Студента* у 1968. години, Никола Милошевић у „Нацрту теза о проблемима културног живота“ закључује:

И једно и друго – и настојање да се нечија уметничка активност онемогући због политичких оптужби, и затварање очију пред етичким манама насупрот отварању очију пред политичким недостацима, обележје су оног што је у историји новијег времена остало познато под именом стаљинизам (*Student*, 18/1968: 3).

Дакле, паралела која се између *Студента* из 1937. и *Студента* из 1968. може поуздано успоставити заснива се на програмском јединству књижевног и политичког. У међуратном раздобљу тај програм био је антифашизам и у оквиру њега културна

⁴ У таквој констелацији студентска штампа и студентске организације неретко су за „кадрове“ значиле тек једну развојну фазу у каријери партијског функционера. Један од њих је и Пера Ивачић, потпредседник Централног одбора Савеза студената Југославије током Прве конференције за студентску штампу у Југославији (1957), који је 1968. године био директор и главни уредник Танјуга, задужен за цензурисање информација о студентској побуни (Klasić 2018: 122).

политика Народног фронта. О специфичностима те (културне) политике пише историчар Ђорђе Станковић:

Улога Иве Лоле Рибара и других студената-комуниста из грађанских слојева уопште се не може схватити управо без темељног проучавања политике Народног фронта и постепеног напуштања ускокласног догматизма КПЈ. Говорити са резервом о укључивању у покрет припадника других класа и слојева и проширивање социјалне основе револуције – не значи ништа друго до оспоравати политику Народног фронта коју је КПЈ управо на Београдском универзитету најдоследније спровела (Станковић 1983: 169).

Из овога се може закључити да се један важан аспект студентског авангардизма из предратног периода састојао из умећа примене политике Народног фронта као политике широких савеза *прогресивних* снага против фашизма, коју у датом тренутку диктира Коминтерна. Такво умеће филозоф Ернст Блох у говору на отварању Корчуланске летње школе, чија је тема, поводом сто педесете годишњице Марксовог рођења, била „Маркс и револуција“ (1968) назива „оживљавајућим моралом марксизма“ (Bloch 1969: 8). Тај стваралачки аспект очитује се, пре свега, у начину на који је захтев за аутономијом универзитета артикулисан тако да повезује општи захтев за социјалном револуцијом с конкретним елементима студентског и универзитетског живота. У лецима, брошурама и прогласима студентског покрета на Београдском универзитету у периоду од 1937. до 1941. године на различитим местима јавља се једна иста поента – наглашава се специфичност студентске жртве као гарант студентског јединства. Или, речима самог пропагандног материјала – „Крвљу запечаћено, у ватри борбе испробано студентско јединство остаје несаломљиво и ваља се као гранитни стег у сусрет бољој будућности лемећи све препреке“.⁵

Специфичност студентске жртве односи се, наравно, на убиства Мирка Срзентића и Жарка Мариновића, о којима се на страницама *Студента* писало као о борцима палим у борби за аутономију универзитета („Сетимо се 1. 02. 1935.“, *Студент*, 10, 11/1938: 1). Кључне речи покрета из 1968. године такође су биле *авангардизам* и *аутономија универзитета*. Пре Другог светског рата у Југославији су, као студентски листови, били активни *Студент* на Универзитету у Београду и *Нови студент* Свеучилишта у Загребу, чији је уредник био Станко Дворжак.

Након Другог светског рата, *Нови студент* обновљен је као *Студентски лист*, а 1949. основани су и љубљанска *Tribuna* и скопски *Студентски збор*. Затим следе *Наши дани* у Сарајеву (1953) и *Index* у Новом Саду (1958). Издавачи ових гласила били су универзитетски одбори при Савезу студената Југославије, а као што је већ речено, редакције студентских листова редовно су се, почев од 1957. године, састајале једном годишње како би разговарале о концепцијама и принципима заједничким за ова гласила. Ту је скицирана и физиономија узорног студентског листа, која подразумева информативни, културни и хумористички део. Сарадња студентских

⁵ „О јединству“, стр. 2. АЈ, НСП, К – 4, 421.

листова у Југославији, заснована на жанровској сродности и идеји о заједничкој улози у друштву, одвијала се кроз заједничко летње издање, а у *Студенту* је постојала и рубрика „Из студентске штампе“, где се одвијала полемика између колега, на пример полемика Бориса Џуверовића, сарадника *Студента*, и Петра Пожара, сарадника *Студентског листа*, о томе могу ли студентске организације функционисати на синдикалистичким принципима, или су пак напросто преношени текстови из других студентских листова. У „Закључцима“ са Четврте конференције студентске штампе као један од њених задатака издваја се и „изградња универзитетске јавности као гласила најмасовнијег органа самоуправљања“⁶.

Управо је однос универзитетских наставника и студената, као оних који конституишу *универзитетску јавност*, кључан да би се разумео историјски значај спреге између омладинског авангардизма и идеје аутономије универзитета. Једна битна димензија односа професора и студената тиче се афирмације идеје аутономије, а други важан аспект односи се на тумачење карактера сукоба између студентског покрета и партијске бирократије као питања смене генерација, што је чест оквир за разумевање догађаја из 1968. године (Bloch 1969, Klasić 2018). Поред већ поменутог Николе Милошевића, током 1968. на страницама *Студента* чују се полемички ставови асистената и професора Филозофског факултета у Београду – Драгољуба Мићуновића, Светозара Стојановића, Љубомира Тадића, Војина Милића, Загорке Голубовић, Миладина Животића, Михаила Марковића – где су сви поменути, с изузетком Д. Мићуновића, чинили редакцијски савет *Praxisa*. Спектар идеја о којима се расправља је широк – могу ли студенти заменити радничку класу као авангарду револуције (Dragoljub Mićunović, „Студенти и пролетаријат“, *Student*, 16, 17/1968: 1), изазови културног развоја, продубљивање класних неједнакости у социјализму (Svetozar Stojanović, „О primitivnom komunizmu“, *Student*, 18/1968: 1).

Но, треба се запитати и одакле потичу поређења с тридесетим годинама прошлог века. Такве инсинуације налазимо већ у ванредним бројевима *Студента*, где упечатљива репортажа Кемала Курспахића о полицији која је „немилосрдно уживајући у својој моћи“ батинала студенте и професоре, под насловом „Суровије него пре рата“ сугерише такво поређење (*Student*, 4. 6. 1968: 3). Такође, приметно је и оживљавање речника предратног омладинског покрета на Београдском универзитету – говори се о *напредним снагама, прогресивним* методама, аутономији универзитета. Упад полиције на Филолошки факултет током демонстрација против рата у Вијетнаму, када се покрет „одоздо“ током марта 1968. отео партијској контроли, свакако је допринео томе да се отворено испостави захтев за аутономијом универзитета. У првој збирци докумената о студентском покрету из јуна 1968, коју су Небојша Попов и чланови редакције *Студента* (у саставу: Мирослав Јосић Вишњић, Витомир Теофиловић, Ђорђе Вуковић, Алија Хоџић, Александар Илић, Лазар Стојановић и Илија Мољковић) објавили у збирци докумената *Јун – литањ 1968*, у посебној едицији часописа *Praxis* 1971. године, овај догађај препознат је као конститутиван за потоње формирање студентског покрета у јуну.

⁶ (АЈ – ССЈ – 145 – 66 – 275, 276, 277)

Иако покушава да оспори тезу да „праксис-филозофија“ и ангажман професора Филозофског факултета имају велики утицај на студентски покрет, Михаел Колтан указује на то да је тзв. сукоб генерација првенствено историјског, а не биолошког карактера, јер се заправо радило о конфликту „специфичних, повијесно детерминираних искустава“. Другим речима, постојање државе благостања, упркос економској кризи, предратне генерације схватале су као компензацију за трауму Другог светског рата, а „за разлику од својих родитеља млади нису благостање интерпретирали као заслужену награду, него као мито за друштвену пасивност“ (Koltan 2012: 148–177).

Проблем генерацијског сукоба отворено је именован још почетком 1968. године. У тексту „О сукобу генерација у Југославији“ из седмог броја *Студента* Мањоло Броћић истиче да је доминирала и да доминира „идеја револуционарног континуитета и јединства генерација“ (3). Будући да је свест о томе да институције југословенског друштва баштине легитимитет из Народноослободилачке револуције била и даље дубоко уврежена, реторика којом се успостављао континуитет с предратним студентским покретом била је заправо стратегија прибављања легитимитета. Захтев за аутономијом универзитета, поред тога што је у овој епохи представљао могућност практичног отпора партијско-бирокуратској контроли над слободом изражавања, био је фундаментални концепт помоћу кога је студентски покрет на Београдском универзитету током 1968. године покушао да премости јаз између демократског легитимитета својих захтева и револуционарног континуитета, на чију је репрезентацију власт имала монопол.⁷

У тексту „Пролегомена за социолошко истраживање друштвених сукоба“, објављеном у заједничкој документацији *Praxisa* и *Студента*, Небојша Попов инсистира на томе да се конфликт из ‘68 не може интерпретирати као сукоб између интелектуалне омладине, с једне, и друштва, с друге стране, већ да је реч о сукобу *унутар друштва*, што имплицира да је реч о *класном сукобу* између „радног народа“ и бирокуратске класе на власти (Роров 1971: 15). Покушавајући да властити легитимитет посредује као облик револуционарног континуитета, студентски покрет заправо је настојао да себе позиционира као интегрални део, а не отпаднике од *социјалистичког* друштва. Отуда посезање за идејним и реторичким арсеналом из тридесетих година прошлог века.

Од револуционарне критике ка субверзивној теорији

Један од закључака који се може извести јесте да је *омладински авангардизам* имао важну улогу у граничним тренуцима у историји омладинске периодике, као и да је пресудно утицао на њен књижевни и културни програм. Другим речима,

⁷ Овде је важно нагласити моћ репрезентације, будући да су и међу „праксисовцима“ многи, као и представници власти, учествовали у борбама током Другог светског рата. Примера ради, Загорка Голубовић била је чланица СКОЈ-а од своје четрнаесте године, Михаило Марковић и Војин Милић били су борци Народноослободилачког рата, док је Руди Супек, као члан француског покрета отпора, преживео Бухенвалд.

авангардизам, као најшире речено, културно-организациона парадигма која почива на уверености у трансформациони потенцијал организованих студенткиња и студената, јесте конститутивни елемент омладинске културе и омладинске штампе у периоду од 1937. до 1968. године.

Ако пођемо од тврдње Ђорђевића Вуковића да је један од најважнијих задатака историје периодике да реконструира „сплет улога од којих зависи њено излагање“ (Вуковић 1983: 361), онда је логично запитати се који још концепти, осим авангардизма, утичу на оно што се може препознати као *омладинско* у омладинској периодици. Од међузависности тих појмова и њиховог односа према развоју жанрова омладинске периодике зависи и одговор на питање да ли се раздобље 1937–1968. може третирати као самосвојна етапа у историји омладинске периодике.

Омладински авангардизам између два рата инсистирао је на значају идеје универзитетске аутономије, учртвавши је на мапу антифашистичког наслеђа. Враћајући се том наслеђу, омладински авангардизам из 1968. године допринео је развоју полемичке културе. Однос професора и студената као *универзитетске јавности* развијао се с обзиром на ту полемичку културу која је на страницама *Студента* у датом периоду била изнимно жива. Док је у периоду пре Другог светског рата позивање на јединство и сарадњу између студената и професора било тактичког карактера, у циљу осигуравања политике Народног фронта („Пример сарадње професора и студената“, *Студент*, 10, 11/1938: 3), овде је реч о стратешком јединству. Светозар Стојановић у тексту „За другачију наставу“, објављеном у тринаестом броју *Студента*, истиче да „наставник који не подстиче студенте да самостално и критички мисле о научним чињеницама – није на нивоу савременог универзитетског професора“ (13/1968: 1). Солидарност студената и професора иницијално је подстакнута не само упадом полиције на Филолошки факултет него и заједничком подршком отпуштеним професорима и студентима избаченим с факултета у Варшави.

Српско филозофско друштво, где су се окупљали представници „праксис-филозофије“ са српске стране, организовало је дискусију на тему положаја марксистичке мисли у социјалистичким земљама. Будући да је Универзитетски комитет Савеза комуниста избегавао да, под изговором немешања у унутрашњу политику других држава, експлицитно осуди прогон чланова академске заједнице у Варшави, који је садржао и отворене антисемитистичке аспекте (под егидом антиционизма), омладинска периодика била је – уз изузетак *Књижевних новина* – практично једини форум где су се дивизивна мишљења могла слободно износити и дискутовати. Дакле, садејство особеног историјског развоја омладинске штампе и артикулације идеје аутономије универзитета као саставног дела антифашистичког наслеђа, у југословенском случају, допринело је томе да се професори и студенти нађу с „исте стране барикада“. Историчар Хрвоје Класић то објашњава овако: „Док су у источно-европским земљама студенти у професорима видјели најдоследније заговаратеље напретка и демократизације, на Западу је професорска ‘каста’ била симбол застарјелог режима који је требало мијењати“. Тако су студенти на Сорбони оптужили

своје професоре да је једина модернизација која их занима модернизација полиције (Klasić 2018: 101).

Модернизација и напредак, дакле, поново постају кључне идеје и кључне речи омладинског активизма. У међуратном раздобљу, у историјској епохи стаљинизма, појмови *напредног* и *прогресивног* били су део модернизацијског дискурса и одговора на фашизам, који је појмове модерности и модернизације априори одбацивао као „декадентне“, односно као „буржоаску идеологију“. У дискусији коју је организовало Српско филозофско друштво (учесници: Никола Милошевић, Војин Милић, Драгољуб Мићуновић, Радивоје Давидовић, Светозар Стојановић, Вуко Павићевић, Радмила Стојановић, Миладин Животић и Загорка Голубовић), објављеној у изводима у *Студенту*, Загорка Голубовић изјављује да „Напредне снаге социјализма свих земаља морају пружити подршку оним снагама које због борбе за напредак бивају прогањане и у крилу самог социјализма“ („Šta se dešava u Poljskoj?“, *Student*, 13/1968: 6–8).

Напредак и модернизација друштва и универзитета који се овде заговарају утемељени су на начелима отворене дебате, односно на супротстављању стратегијама етикетирања и искривљавања аргумената, којима је режимска штампа попут *Борбе*, *Политике*, *Политике експрес* и *Вечерњих новости* неретко прибегавала. Усаглашеност око ових принципа није подразумевала апсолутну идејну и идеолошку унисоност. Она пак јесте подразумевала да критичка јавност на Београдском универзитету функционише као *интерпретативна заједница*, ако интерпретативну заједницу одредимо као „колектив(итет) који дели стратегије за тумачење, коришћење и укључивање у комуникацију о медијском тексту“ (Lindlof 2002: 64).

О принципијелној повезаности између *Студента*, *Praxisa* и других омладинских и студентских гласила говоре и оптужбе које су им стављане на терет, будући да организатори протеста, професори Филозофског факултета и редакција *Студента* нису били једини актери изложени одређеном степену бирократске репресије. Наредна, 1969. година протекла је у знаку поступних обрачуна како с *омладинским идејама* тако и с омладинском штампом. Књига *Трећи јуни 1968*, чији је издавач требало да буде *Студент*, припремљена је и преломљена за штампу. Међутим, на основу писма штампарије штампарско-графичког предузећа „Глас“ сазнајемо да је штампање обустављено, јер је Универзитетски одбор Савеза студената укинуо финансијску потпору (*Јуни – липанј 1968. Dokumenti*: 471). Једно од последњих поглавља у заједничкој збирци докумената *Студента* и *Praxisa* носи наслов „Омладинска и студентска штампа“, ту су забележени притисци који су довели до смена и оставки у редакцијама *Полета*, *Сусрета*, *Tribune* и *Наших дана*. Две кључне оптужбе које повезују све ове актере, на равни реторике, тичу се „критике свега постојећег“, што је цитат из Марксовог писма Арнолду Ругеу, који ће се наћи на насловници последњег редовног броја *Студента* пре летње паузе, у част сто педесете годишњице Марксовог рођења, те „лажног авангардизма“.

Након објављивања текста „Друже главни“ Азиса Кадрибеговића (15. 4. 1969), судски је забрањена дистрибуција листа *Наши дани*. Председништво Конференције

Савеза омладине БиХ и Градска конференција Савеза омладине Сарајево реагују на следећи начин:

Подржавајући ангажованост оmlадинске и студентске штампе у нашем друштвеном животу, истовремено изражавамо своје неслагање и одлучно ћемо се борити против монопола група које у име демократије, служећи се радикалним фразама и лажним авангардизмом, отуђују оmlадинску и студентску штампу од утицаја широког чланства Савеза омладине и Савеза студената (*Јуни – липанј 1968. Dokumenti: 456–457*).

Подсећања ради, Универзитетски одбор Савеза комуниста је распуштање редакције *Студента* почетком 1970. године овако образложио:

Редакција није имала довољно снаге да се одупре разним искушењима лажног авангардизма. Она је, на пример, допуштала да се на страницама листа појављују дисквалификације све остале штампе као „булеварске“. За Савез комуниста је неприхватљиво да било која група грађана или друштвена средина својата за себе монопол на истину (парола како је Студент једини слободни и револуционарни лист у земљи... итд.) (Мољковић 2008: 23–24).

У сличном маниру и редакција *Сусрета* оптужена је да ради против оmlадинске организације, односно да је „превазишла ниво београдске оmlадинске организације“ (*Јуни – липанј 1968. Dokumenti: 460*). Изјава поводом распуштања редакције *Сусрета*, у духу солидарности и одбране полемичких слобода, објављена је у шеснаестом броју *Студента* из 1969. Но, важно је рећи и да критички одјек студентског покрета није напросто утихнуо након свих ових обрачуна.

Почетком 1970. године основане су *Идеје: часопис југословенских студената*. У његовим оснивачким документима, који се налазе у архивској документацији Комисије Председништва ССЈ за координацију информација, као главни задатак пред новим студентским гласилом издваја се захтев да „до изражаја долази различитост схватања“, „убојитост писане речи“ и „отвореност за младе ауторе“.⁸ *Идеје* ће у наредних неколико година објавити теоријске темате значајне за расправу о студентским покретима и њиховој историји. Први у низу биће „Документи студентског покрета Италије“ (2/1970), затим темати „Револуционарни покрет и револуционарно мишљење“ и „Идеја универзитета“ (3, 4/1978). Студентска штампа задржала је интелектуални престиж, који је великим делом заиста и дуговала ономе што се на састанцима партијских органа осуђивало као „интелектуалистички авангардизам“. Примера ради, текст Драгана Лаловића из првог броја *Идеја* 1972. године представља један од првих покушаја теоријског промишљања узрока национализма у покрету хрватских свеучилиштараца, док сам аутор именује текст Жарка Пуховског „Филозофија политике новог стања“, објављен у *Praxisu*, као пионирски подухват на том пољу (Лаловић 1972: 76). *Идеје* су пример студентског гласила које од почетка излази као теоријски часопис, не ослањајући се на модел студентског листа доминантан у периоду од 1937. до 1968. године.

⁸ АЈ, ССЈ – 145 – 72 – 308.

И за сам *Студент* је један од начина излагања на крај с новонасталом кризом био окретање теорији. То је сигнализирано већ с првим септембарским бројевима из 1968. године, увођењем нове теоријске рубрике „Поново прочитати“, где се прештампавају раније објављени теоријски текстови. Први чланак објављен у тој рубрици јесте „Доминација медиокритетства у нашој друштвеној елити“ Мирослава Живковића (*Student*, 28/1968: 3). Током седамдесетих година у *Студенту* су такође објављивани теоријски темати, углавном из филозофије и социологије, међу њима и темат „Жена је човек“, који се бави тада новим феминистичким покретима на Западу (*Student*, 9/1976). Овај заокрет ка теорији није умањио интересовање за полемику и критику, али је умањио њихову оштрицу, будући да је радикална мисао премештена у политички готово безопасно подручје.

Радикална мисао о друштву, праћена одговарајућим књижевним програмом, у омладинским је часописима прешла пут од оснивања *Студента*, као типолошки јединственог гласила, које је у себи сјединило модел партијских новина и културног подлистка, до форме која се све више приближавала моделу теоријског часописа. Покретање *Идеја* јасно упућује на ову тенденцију у потоњем историјском развоју омладинске периодике. *Студентова* авангардна позадина, везана уз његов настанак из једног историјски специфичног облика универзитетске јавности, постаје поново и друштвено-политички делатна у студентском покрету из 1968. Другим речима, идеја омладинског авангардизма, захваљујући којој је концепт аутономије универзитета очуван као саставни део интелектуалног регистра антифашизма, била је конститутивна за омладинску периодiku у периоду од 1937. до 1968. Стога је историја омладинског авангардизма у овом периоду прича о томе како је *Студент* постао, али и престао да буде „весник револуције и један од њених изворних докумената“ (Арсич 1978: 323). Развој догађаја након протеста 1968. године, где се као круцијални моменти могу издвојити разрешење редакција омладинских листова (*Студент*, *Сусрет*, *Наши дани*, *Tribuna*) и покретање часописа *Идеје*, упућују на развој догађаја у коме омладинска периодика губи своје специфичне критичко-полемичке традиције, а првенство, уместо критичког, преузима теоријски дискурс.

ИЗВОРИ

- Архив Југославије, збирка Напредног студентског покрета, НСП – 720.
- Архив Југославије, фонд Антифашистичког фронта жена Југославије, Материјали из историје женског покрета 1934–1941, АФЖ – 141 – 10.
- Архив Југославије, фонд Савеза студената Југославије, Конференција за штампу, ССЈ – 145.
- Идеје: часопис југословенских студената*. Београд: 1970–1978.
- Јуни – липанј 1968. Dokumenti*. Загреб: 1971
- Praxis: filozofski časopis*. Загреб: 1969.
- Студент: лист београдских студената*. Београд: 1937–1941.
- Student: nedeljni list beogradskih studenata*. Београд: 1952–1978.

ЛИТЕРАТУРА

- Андоновска, Биљана. „Будућност (без) будућности: први комунистички књижевни часопис за децу у Краљевини СХС“. *Часописи за децу: југословенско наслеђе (1918–1991)*. Ур. Тијана Тропин и Станислава Бараћ. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2019. 17–48.
- Арсих, Мирко. „Весник револуције“. *Идеје: часопис југословенских студената*, књ. 1, св. 4 (1978): 299–328.
- Bloch, Ernst. „Ријеч на отварању Корчуланске лјетне школе“. *Praxis: filozofski časopis*, год. VI, бр. 3 (1969): 1–8.
- Вуковић, Борђије. „За једну *Историју књижевне периодике*“. *Књижевна историја*, год. XVI, бр. 62 (1983): 345–372.
- Klasić, Hrvoje. *Југославија и свијет 1968*. Smederevo: Heliks, 2018.
- Koltan, Michael. „Filozofija ‘Praxisa’ i studentski prosvjedi 1968.“ *Praxis. Društvena kritika i humanistički socijalizam*. Ур. Dragomir Olujić Oluja i Krnoslav Stojaković. Београд: Rosa Luxemburg Stiftung, 2012. 148–173.
- Лаловић, Драган. „О покрету хрватских свеучилишараца“. *Идеје: часопис југословенских студената*, књ. 1, св. 1 (1972): 75–99.
- Lindlof, Thomas. „Interpretive Community: An Approach to Media and Religion“. *Journal of Media and Religion*, Vol. 1, No. 1 (2002): 61–74.
- Мољковић, Илија. „Случај“ *Студент*. *Документи*. Београд: Службени гласник, 2008.
- Petričević, Jozo. *Lolo*. Загреб: Globus, 1986.
- Pešić, Bogdan. „Iz rada predratne redakcije *Studenta*“. *Crveni univerzitet: zbornik radova*. Ур. Milica Damjanović, Miloš Jeftić, Milan Vukos. Београд: Београдски универзитет, 1966. 276–281.
- Popov, Nebojša. „Prolegomena za sociološko istraživanje društvenih sukoba“. *Praxis jun – lipanj 1968. Dokumenti*. Загреб: Hrvatsko filozofsko društvo, 1971. 15–23.
- Поповић, Милутин. *Сећања на револуционарни студентски покрет на Београдском универзитету у периоду 1932. до 1938. године*. Пријеполје: Милешево, 1989.
- Станковић, Борђе. „Београдски универзитет – политичке и историографске контроверзе“. *Марксистичка лисао*, год. IX, бр. 5 (1983): 165–180.
- Supek, Rudi. „Uloga inteligencije i neke pretpostavke reforme univerziteta“. *Praxis: filozofski časopis*, год. VI, бр. 3 (1969): 560–581.

FROM CRITICISM TO THEORY: THE YOUTH AND YOUTH PERIODICAL PRESS (1937–1968)

This paper gives an overview of the development of the youth movement in Yugoslavia from 1937 to 1968, as well as of the role youth/student periodicals, and specifically the newspaper *Student*, played in this process. After a short introduction, the paper discusses the possible parallels between the *Student* of 1937 and the *Student* of 1968. The thread which connects editorial policies across time is the idea of unity between political and social program of the periodical, on the one hand, and cultural and literary concepts, on the other. Editorial policy in the interwar period relied on the concept of socialist realism, while the *Student* advocated the semantic autonomy of the text in the era of the struggle against the remnants of Stalinism, which culminated in the movement of 1968. The first part of the paper examines why the student movement in 1968 returns to the rhetoric of the thirties, trying to establish continuity with the pre-war revolutionary tradition. Since student periodicals were accused of “false avant-gardism”, establishing revolutionary continuity was a discursive strategy created in order to obtain legitimacy in a society which considered itself based on antifascism, National Liberation struggle, and Revolution. The second part explores what kind of impact the case against the *Student* and dismantling of the youth avant-gardism had on the genres of the student press. The analysis led to the conclusion that once the stage of youth avant-gardism was over, the theoretical discourse took precedence over criticism and polemic.

Keywords: *Student*, avant-gardism, antifascism, youth, youth press, student protests of 1968, autonomy of the university